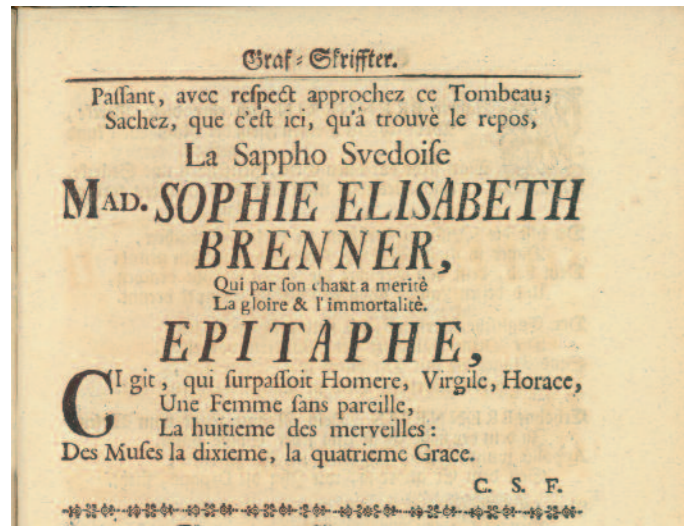

Ett litet knippe med hyllningstexter, *Testimiorum Fasciculus*, samlades av Urban Hierne och trycktes på hans bekostnad 1713. Här finns 26 eloger, hälften författade på latin, resten fördelade på andra samtida språk. Äntligen har Sverige fått en lärd och god poet, tycks alla samstämt utropa, en SOPHIA, en vis kvinna. Ytterligare dikter från när och fjärran kom att ingå i *Poetiske Dikter* 1732, bland annat sex gravskriffter.

En av dikterna vid Sophia Elisabet Brenners bortgång är ett epitafium på franska över den svenska Sappho, *La Sappho Svedoise*. Bland de många som hyllade Brenner under hennes liv eller efter hennes död finns några kvinnor, däribland tre landsmaninnor. Hedvig Eleonora Bilberg, biskopsdotter från Strängnäs, hade anonymt gratulerat till diktutgåvan 1713, grevinnan på Tyresö Maria Gustava Gyllenstierna författade en gravdikt och Christina Sophia Falkenklo, C.S.F., det franska epitafiet. Dessa tre var, som det hette, *namnkunniga af sina poetiska skrifter*. Troligen hade Sophia Elisabet Brenner varit en förebild för dem, ett exempel som kvinna i skaparkraft och i framgång.

Titelsidan av *Poetiske Dikter* 1732

Johan Runius var ingen flitig latinskald men han skrev troligen dikten som fick pryda det kopparstick som inleder *Poetiske Dikter* 1732. Här står, i tolkning till svenska:

Hon som ni, lärda Frankrike och bataviska land (=Nederländerna), firar som den tionde musan i ert land, se här är hon (den tionde musan), ty Sophia Brenner lever i vår Nord, hon som sjunger sånger som endast är himmelen värdiga.

Ett symposium om Sophia Elisabet Brenner och hennes tid äger rum i Lund den 26–28 augusti 2009.

Universitetsbiblioteket, Lunds universitet
Box 3, 221 00 LUND

UB Media. ISSN 0281-3823, LULID/LIBR - 1543

Universitetsbibliotekets utställningskatalog 55

Utställningsansvarig: Björn Dal

Sappho i Sverige Sophia Elisabet Brenner 350 år

En utställning om en lärd kvinna och
uppburen skald i stormaktstidens Sverige

av Elisabet Göransson och Valborg Lindgärde

15 maj - 5 september 2009

LUNDS UNIVERSITET

Under 1680-talet trädde Sophia Elisabet Brenner fram som poet och blev snart känd och uppskattad för sina dikter vid olika tillfällen i livet, sina tillfällesdikter. Hennes rykte spreds ut över Europa tack vare effektiv marknadsföring, goda kommunikationer och, naturligtvis, väl tillvaratagen begåvning.

Språkkunnig och läshungrig motsvarade hon tidens lärdomsideal och kunde bli den svenska stormaktens svar på de lärda kvinnor andra länder stolt visade upp. ”Så har den lärda werld nu fått en Swensk SOPHIA, Som wäl kan sättias mot en Hollensk *Ann'Maria*”, utropade skaldekollegan Johan Runius när hennes samlade dikter kommit i tryck 1713. Under fem årtionden hann hon vara verksam som uppburen skald innan hon för gott lade ner sina skrivdon år 1730.

Sophia Elisabet Brenner föddes 1659 i Stockholm och innevarande år 2009 uppmärksammas således hennes 350-årsminne, bland annat genom en utställning på Universitetsbiblioteket i Lund.

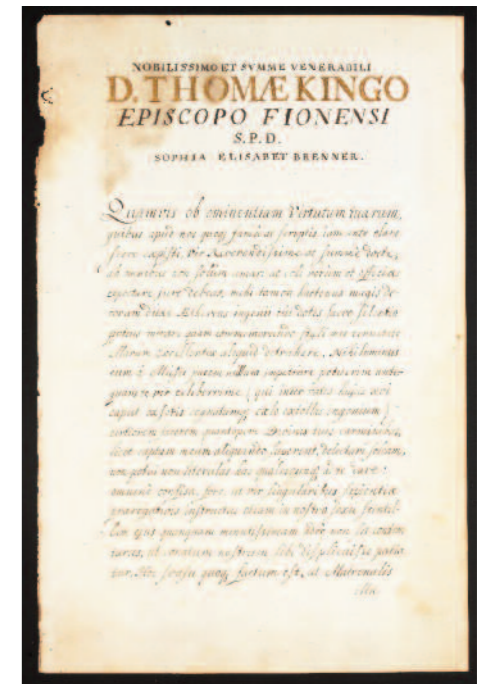

Medalj över Elias Brenner, graverad 1683 av Arvid Karlsteen.

Någon direkt anknytning till Lund hade varken Sophia Elisabet eller hennes likaledes berömde man Elias Brenner. Men man vet att fornforskaren och konstnären Elias som ung varit i Malmö och även i Köpenhamn då han följde Karl XI på hans eriksgata sommaren 1673. Om hustrun någonsin kom till Sveriges sydligaste landskap är mer osäkert men två av Brennerbarnen hamnade i Skåne, Ludvig som tullinspektör och Regina, Elias Brenners dotter i första äktenskapet, som kyrkoherdefru i Vellinge och Fuglie. Petrus Hedengran och Regina Brenner gifte sig 1711 och båda dog där 1727. Hedengran skriver om åren i Vellinge: ”bägge äro vi den skånska och särdeles den osunda strandluftens ovana, haft och hava här ingen synnerlig hälsa och trefnad”. Men dödsboet var rikt och måhända kom den lilla svampdosa av silver som Kulturen inköpte år 1923 till sina samlingar för tio riksdaler härifrån.

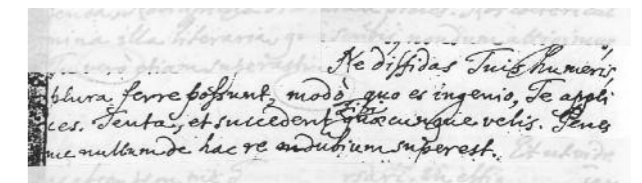
L. K. M. Real Nr
F. K. Nr 27799.

Exemplar af
här tillhörligt tillhörningen Sophia Elisabet
Brenner (född Weller) och utlånat för hen-
ne af hennes man hofmanni af
militären Elias Brenner.
Lästet quantumlibet utgåfvat.
Bonn. Univers. Bibliothek

Hyllande latinbrev till biskop Thomas Kingo med påkostad titel i förgylld skrift.

Viktigare, kanske avgörande för Sophia Elisabet Brenners utveckling som lärd kvinna och skald, var hennes kontakter med Danmark. Bakom en uppvaktning av biskopen på Fyn, Thomas Kingo, anar vi medveten marknadsföringsstrategi. Den mångåriga korrespondensen med Otto Sperling, polyhistor i Köpenhamn, ger oss inblick i det lärda brevvets betydelse men även i framväxande vänskap på distans. Om dessa kontakter berättar utställningen mer.

Sperling uppmanar den lärda svenska Sophia med orden: *Ne diffidas Tuis humeris, plura ferre possunt, modo quo es ingenio Te applies. Tena, et succedent Tibi quaecunq; velis. Penes me nullum de hac re dubium superest.* Tivla inte på dina krafter. Du orkar mer, om du bara förlitar dig på din begåvning. Pröva, och du ska se att allt som du vill lyckas dig. Jag hyser inget som helst tvivel om den saken.

När första brevet från Otto Sperling i Danmark anländer, daterat den 15 september 1696, är Sophia Elisabet Brenner 37 år. Sonen Carl, hennes elfte barn, är förmodligen nyfödd – han har fötts den 29 september – och hon har fått se fem av dem, kanske fler, dö. Barnen Otto och Margareta avlider i början av oktober detta år med en veckas mellanrum, kanske i samma bröstsjuka som några år tidigare ryckt bort tre av de små syskonen.

Även om hon vid denna tid är uppmärksamrad och efterfrågad som poet, verkade säkerligen Sperlings brev uppmanande. Hennes namn var välkänt för honom, hade han skrivit, men hon kunde svara att även hon kände till hans namn och hans projekt, vilket hon noterat när hon läst i Morhofs *Polyhistor*, 1688. Hennes ambition, får man förmoda, var att bli en självklar del av denna de lärda kvinnornas värld som Sperling så idogt dokumenterade, hans ambition att finna intressanta katalognamn från Sverige.

Denna utställning utnyttjar det material som Universitetsbiblioteket i Lund äger. Här finns av Sophia Elisabet Brenner *Poetiske Dikter* som utkom 1713 och, i en andra del, 1732. Här finns även den långa passionsdikten som blev hennes tack till rikets ständer 1727 för statlig författarpension liksom ca 45 separatträck inklusive personversar och hyllningar till kungligheter.

Dessutom betonar utställningen Brenners Danmarks-kontakter genom att dokument från Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn presenteras.

År 1699 slogs en medalj över Sophia Elisabet Brenner av medaljgravören Carl Gustaf Hartman, elev till Sveriges förste infödde medaljkonstnär Arvid Karlsteen. Åtsidan visar henne i bröstbild och texten SOPHIA ELIS: BRENNER, framsidan ett växande lagerträd och texten CRESKIT CULTURA. Året därpå utförde Hartman en medalj med samma bild av Sophia Elisabet Brenner på ena sidan och Elias Brenner i bröstbild inom randskrift på andra. Medaljerna vid sekelskiftet 1700 kan ses som ett synligt bevis på bådas ryktbarhet och på att äktenskapet som samverkansprojekt varit framgångsrikt.

1647 Elias Brenner föds i Storkyro, Finland, som son till prosten Isak Brenner och Susanna Werenberg.

1659 Sophia Elisabet Weber föds, dotter till Niklas Weber och Christina Spoor.

1676 Elias Brenner ingår äktenskap med Ehrengert Stamm, dotter till den kände sten- och bildhuggaräldermannen Johan Wendel Stamm (Wendelstam).

1679 Ehrengert Stamm dör.

1680 Elias Brenner och Sophia Elisabet Weber gifter sig.

1683 Paul Stricker i Lübeck hyllar den unga svenska poeten med två dikter på latin och ett versifierat brev på tyska.

1684 Sophia Elisabet Weber börjar skriva sig Brenner. Hovdamernas framförande av Racines *Iphigénie* uppmärksammas med en dikt, Carl Gustaf Oxenstierna och Hedvig Ebba De la Gardie uppvaktas vid sitt bröllop och Olof Rudbeck gratuleras till *Atland eller Manhem*.

Titelsidan av Thesaurus

1717 Elias Brenner dör i januari.

1723 Ständerna beslutar att tilldela Sophia Elisabet Brenner statlig författarpension.

1727 Den långa dikten över Jesu lidande och död överlämnas till ständerna som tack.

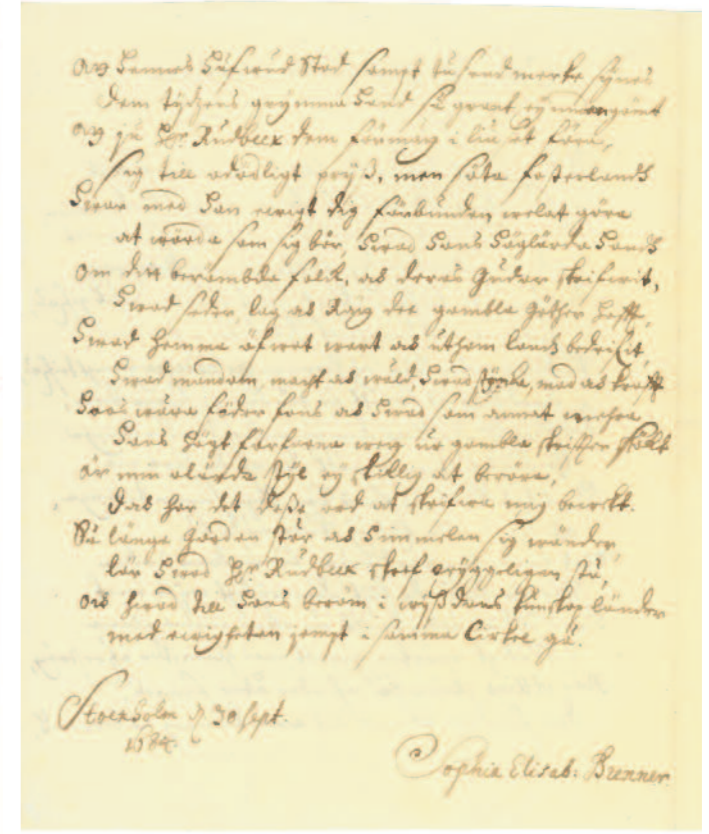
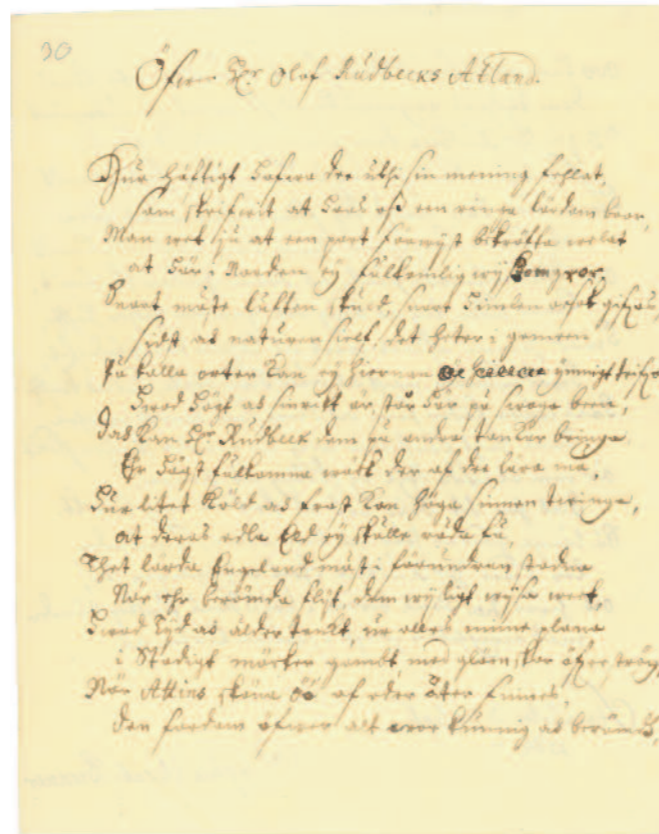
1730 Sophia Elisabet Brenner dör den 14 september och begravs tre dagar senare i Riddarholmskyrkan.

1732 Utgivning av en andra del av *Poetiske Dikter* ombesörjs av mågen Carl Ludvig von Schantz.

Det hem makarna Brenner skapade, först vid Köpmantorget i Gamla stan, sedan vid Hornsgatan på Södermalm, var ett hem dit många sökte sig, släktingar, vänner och främlingar på besök i huvudstaden. Det blev en kulturell mötesplats, ett slags salong i den sena stormaktstidens Stockholm. Resenärer medförde ofta en s.k. stambok, vars tillskrifter vittnar om resväg och besök hos tidens berömdheter. I sju bevarade stamböcker finner vi tänkvärda hälsningsord av Elias och Sophia Elisabet Brenner, alltid på ett uppslag, sida vid sida. Detta var en inte ovanlig gemenskapsmarkör. I Georg Christian Kahrstäds stambok, nu i Det Kongelige Bibliotek, skrev och tecknade paret den 5 april 1698. "Lyckan förmår mycket när hon vill väl", skrev Sophia Elisabet Brenner, och Elias Brenner tecknade av hustrun.

I De la Gardie-samlingen på Universitetsbiblioteket i Lund finns ett handskrivet brev på vers till Olof Rudbeck. Denna gratulation till *Atlantica* kom att tryckas tillsammans med andra eloger, även i tolkning till latin, och därmed nå en vid läsekrets. Brevet är daterat den 30 september 1684, ett år som kan ha varit ett genombrottsår för Brenner som skald. Med två stora dikter har hon gjort sig hörd dels i hovkretsen, dels i högadeln, och med gratulationsdikten till Rudbeck blir inte bara Elias Brenner utan även hustrun ett namn i de lärdas Uppsala. Hon skriver sig nu inte längre Weber utan Sophia Elisabet Brenner. Att som gift kvinna ta makens efternamn var vid denna tid synnerligen ovanligt och möjligen markerade makarna härmed äktenskapet som gemensamt kulturellt projekt.

Brenners brev till Rudbeck (handskrift ur De la Gardiesamlingen i LUB)